

۱۲۵۲۱۸۰
۵۴,۵۰۰

هووالعلیم

نقاشی کودکان

تأثیر نقاشی بر رشد شخصیت کودک
شکوفایی خلاقیت، درمان اختلال‌های روانی

شیرین پدرزه

سرشناسه: پدرزه، شیرین، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور: نقاشی کودکان: تأثیر نقاشی بر رشد شخصیت کودک، شکوفایی خلاقیت،
درمان اختلال‌های روانی/ شیرین پدرزه.
مشخصات نشر: تهران: دانژه، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲۰۸ص: مصور: ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۰-۱۰۹-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر: تأثیر نقاشی بر رشد شخصیت کودک، شکوفایی خلاقیت، درمان اختلال‌های روانی.
موضوع: نقاشی و نقاشی‌های کودکان -- جنبه‌های روان‌شناسی
رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۴/۷/۷۳۳BF
رده بندی دیویی: ۱۵۵/۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۳۸۱۹۹

عنوان: نقاشی کودکان
تألیف: شیرین پدرزه
ویراستار: منصوره یزدانی
صفحه آرا: فرزانه هاشملو
مدیر تولید: داریوش سازمند
ناشر: دانژه
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاووش - شریف
شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه قطع رقی
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۰-۱۰۹-۷

این اثر مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران: خیابان استاد مطهری - خیابان سلیمان خاطر (امیر اتابک) - کوچه اسلامی - شماره ۴/۲
کد پستی: ۱۵۷۸۶۳۵۸۱۱ صندوق پستی: ۴۱۴۶-۱۴۱۵۵ تلفن: ۸۸۸۴۶۱۴۸-۸۸۸۱۲۰۸۳ تلفکس: ۸۸۸۴۲۵۴۳
نشانی دفتر پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان شهید منیری جابوید، کوچه نوروز، پلاک ۲۸ طبقه اول
تلفن: ۶۶۴۷۶۳۷۵ - ۶۶۹۵۷۴۶۱ فکس: ۶۶۴۷۶۳۸۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	مقدمه
۱۹	فصل یکم: شناخت نقاشی کودک
۲۴	۱-۱- ویژگی های نقاشی کودک
۲۷	۱-۲- انگیزه کودک برای نقاشی کردن
۲۹	۱-۳- مراحل رشد توانایی هنری کودک
۳۰	۱-۴- انواع خطوط
۳۱	۱-۵- رنگ و احساس کودک
۵۱	فصل دوم: نقاشی، شخصیت و رشد کودک
۵۱	۲-۱- نقاشی و زندگی عاطفی کودک
۵۲	۲-۲- بیان نقاشی و برون افکنی
۵۴	۲-۳- چشم انداز تکاملی به کارگیری رنگ
۵۸	۲-۴- جنبه های بیانگرانه نقاشی
۶۰	۲-۵- موضوع نقاشی و شخصیت کودک
۶۱	۲-۶- نظرگاه هنر کودکان
۶۴	۲-۷- هنر نقاشی و ادراک کودک
۶۷	۲-۸- نقاشی و مراحل رشد کودک
۷۱	فصل سوم: نقاشی و شکوفایی خلاقیت
۷۲	۳-۱- مطالعه خلاقیت در روان شناسی و علوم ادراکی
۷۳	۳-۱-۱- مدل زایش - کاوش
۷۴	۳-۱-۲- رویکرد روان سنجی
۷۴	۳-۱-۳- خلاقیت و هوش

۷۵	 ۳-۱-۴- نورویبولوژی و خلاقیت
۷۶	 ۳-۱-۵- ویژگی های خلاقیت
۷۶	 ۳-۱-۶- تکنیک تقویت خلاقیت
۷۷	 ۳-۱-۷- خلاقیت و سلامت روانی
۷۷	 ۳-۱-۸- مفهوم و سطوح خلاقیت
۷۹	 ۳-۲- خلاقیت هنری
۸۱	 ۳-۲-۱- خلاقیت و رؤیای انسان
۸۱	 ۳-۲-۲- خلاقیت و تصاویر قالبی
۸۳	 ۳-۳- فلسفه هنر، نظریه های رشد کودک و تعلیم و تربیت
۸۶	 ۳-۴- خلاقیت و نقاشی کودک
۸۷	 ۳-۴-۱- نقاشی و توسعه تفکر خلاقانه کودک
۸۸	 ۳-۴-۲- تأثیر نقاشی در شکوفایی خلاقیت و رشد کودک
۹۰	 ۳-۴-۳- تأثیر خلاقیت در پرورش شخصیت کودک
۹۱	 ۳-۴-۴- روش های پرورش خلاقیت
۹۴	 ۳-۵- برنامه فعالیت هنری خلاقانه و نقش مربی هنری
۹۹	 ۳-۶- تعامل هوشمندانه مربی هنری و کودک
۱۰۰	 ۳-۷- نقش والدین در پرورش هنری کودک
۱۰۲	 ۳-۸- عوامل تأثیر گذار در شکوفایی خلاقیت
۱۰۳	 ۳-۹- تأثیر محیط نقاشی بر خلاقیت
۱۰۴	 ۳-۱۰- جهانی سازی و خلاقیت
۱۱۱	 فصل چهارم: نقاشی درمانی
۱۱۶	 ۴-۱- تأثیر نقاشی درمانی
۱۱۹	 ۴-۲- ارزیابی شخصیتی و روان سنجی به وسیله نقاشی
۱۲۳	 ۴-۳- کاربرد نقاشی درمانی
۱۲۴	 ۴-۴- نقاشی درمانی و بیماری بالینی کودک
۱۲۹	 ۴-۴-۱- بازسازی حس خوشبختی

۱۳۰	 ۴-۴-۲ امید بخشی
۱۳۰	 ۴-۴-۳ ایجاد حس چیرگی
۱۳۲	 ۴-۴-۴ نقاشی و پیوند جسم و روح
۱۳۴	 ۴-۴-۵ چشم انداز نقاشی درمانی در بیماری های بالینی
۱۳۶	 ۴-۵ نقاشی درمانی و اختلال اضطرابی پسا- تروما
۱۳۹	 ۴-۶ نقاشی درمانی و بیماری روانی کودک
۱۴۴	 ۴-۶-۱ اضطراب و انزوا
۱۴۶	 ۴-۶-۲ نقاشی و اختلال روانی در خود فروماندگی
۱۵۱	 نتیجه گیری
۱۶۷	 فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

در درازنای تاریخ، از اعماق غارهای جنوب فرانسه در دوران پارینه سنگی تا جهان کنونی، هنر همواره به زندگی انسان معنا و غنا بخشیده است. امروزه هنر در معنای عام و انتزاعی، به هرگونه فعالیتی اشاره دارد که هم خودانگیخته است و هم مهار شده، و بیش از پیش جایگاه و کارکرد حائز اهمیتی را در جوامع مختلف یافته است. اهمیت هنر در معنای مشخص (چون: نقاشی، پیکره سازی، طراحی، گرافیک، معماری، موسیقی، شعر، تئاتر و سینما)، لزوم گسترش پژوهش در زمینه‌ی نگرش‌های روان شناختی مرتبط با جوامع امروزی را آشکار می‌سازد.

هنر نقاشی؛ بازتابی از اندیشه، هستی و شخصیت تصویرگر است. تصویر، محرکی است که تمایل جهانی را برای بیان خواست‌های درونی بشر نمایان می‌سازد. از سوی دیگر، افزون بر اینکه نقاشی نوعی بیان فردی محسوب می‌شود، برای ارتباط بین انسان‌ها نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. تصویر نسبت به کلام، از بار ارتباطی نیرومندتری برخوردار است و اطلاعات بیشتری را به مخاطب انتقال می‌دهد. در زمینه هنر نقاشی، پژوهش‌های بسیاری انجام گرفته و همانگونه که در تعریف آن آمده است: نقاشی، هنر بیان ایده‌ها و عواطف از طریق آفرینش معانی زیبایی شناختی معین، در یک زبان بصری دو بُعدی است. عناصر اساسی زبان بصری دو بُعدی عبارت‌اند از: خط، شکل، رنگ، رنگ سایه و بافت (رنگ

مهم‌ترین عنصر زبان نقاشی به شمار می‌آید).

کودکان از توانایی ذهنی کافی برای تجلی اندیشه انتزاعی خود برخوردار نیستند، از این روی به ارتباط نمادین به وسیله تصاویر روی می‌آورند. با استفاده از تصاویر، آنان با آشنایان ارتباط برقرار می‌کنند، مهارت‌های زندگی را توسعه می‌دهند و حس اعتماد به نفس خود را تقویت می‌کنند. موضوع نقاشی کودکان نیز جایگاه ویژه‌ای را در عرصه‌های مهم پژوهشی به خود اختصاص داده است.

"کودکان معمولاً از طبعی جویا و ذهنی ساده و روشن برخوردارند. به همین سبب بسیار تأثیرپذیرند، آن‌ها مایلند دنیای اطراف خود را به سرعت بشناسند و روابط اشیا و حوادث را درک کنند. درست به همین دلیل پیوسته سؤال می‌کنند و بزرگترها را با پرسش‌های پی در پی، کلافه می‌کنند در حالی که کمتر قانع می‌شوند. آن‌ها بیشتر واقع بین هستند و با استدلال خشک و خالی بزرگسالان قانع نمی‌شوند. آن‌ها غالباً در حد واقعیت باقی نمی‌مانند و می‌کوشند تا ابعاد معمولی را در هم شکنند و خواهان آن نیستند که واقعیت را آن طور که هست بپذیرند. به نظر آن‌ها همیشه در درون واقعیت، همیشه یک ناماهم‌نگی وجود دارد و به همین دلیل می‌خواهند در آن تغییراتی به وجود آورند. بزرگسالان برای قانع کردن یا پرورش بچه‌ها وسیله‌های گوناگونی دارند." ^۱

"غالباً آنچه را که در طراحی‌های کودکان هنر می‌نامند، آن شکل زیباشناسانه هنر مورد نظر ما نیست، بلکه نوعی بیان تصویری ساده به وسیله کودک است که می‌توان آن را بیشتر شبیه یک نوشته ساده دانست تا شعر." ^۲

"یکی از برجسته‌ترین تحولات اخیر در مطالعه نقاشی کودکان، درک این واقعیت است که ساخت هر نقاشی، به منزله دستاوردی بغرنج است و فقط یک فرافکنی بی‌دردسر اطلاعات ادراکی بر صفحه کاغذ نیست.

۱. داداش زاده، کاوه - نقاشی و نوشته‌های کودکان - ص ۷

۲. واکویاک، فرانک - نقاشی برای دانش آموزان دبستانی - ص ۱۳

با توجه به مدارک انبوهی که فریمن^۱ گردآوری کرده است، کشیدن هر تصویر مستلزم کار شناختی فراوان برای موفق از کار درآمدن آن است. ما با قبول این واقعیت که نقاشی حاصل تفکر است، اکنون در وضعیتی قرار گرفته ایم که می توانیم در باره احتمال دیگری که نقاشی ممکن است عملاً موجب تسهیل تفکر شود نیز به تأمل پردازیم.^۲

"برخی از دلایل، جنبه زیبایی شناختی دارند، زیرا نقاشی های کودکان در درون خود، ویژگی های گிரایی، جذابیت و زیبایی را دارا هستند. برخی، جنبه آموزشی دارند، چرا که پیدایش و رشد هر تصویری می تواند مهارت های مهم تفکر دیداری و تفکر سودمند را به ما بیاموزد. دلایل بالینی نیز قابل توجه است، زیرا نقاشی های کودکان می توانند در ارزیابی شخصیت یا در تشخیص اختلالات روانی مفید واقع شوند. گذشته از این، ممکن است ارزش یک رویکرد درمان بالینی در طراحی و ساخت ابزارهای بیان هیجانی در هنر درمانی نهفته باشد. سرانجام در می یابیم که تحلیل فرآیند سامان دهی در آفرینش یک نقاشی می تواند به رشد کودک و روان شناسی تفکری (شناختی) در زمینه آنچه راهبردهای شبیه سازی و در اختیار قرار دادن اطلاعات به ما می گوید، یاری رساند."^۳

انگیزه کودک برای نقاشی کردن می بایست مورد توجه قرار گیرد.^۴ آیا تاکنون به نقاشی های کودکان نگریسته و یا اندیشیده اید؛ اینکه به راستی این نقاشی ها بازتابی از کدامین جنبه های افکار و احساسات آن هاینند؟ نقاشی های کودکان، جاذبه ای صریح دارند: ساده و گیرا، سرشار از زندگی و شخصیت هستند. اما اگر دقیق تر بنگریم، در می یابیم که این نقاشی ها جزئیاتی مرموز و حتی اضطراب آور را در خود به شکل نهفته دارند.^۴ مطالعه آنچه که کودکان واقعاً می بینند و یا می توانند ببینند، حس کنند

1. Freeman, N.

۲. توماس، گلین. سیلک آنجله م، ج - مقدمه ای بر روان شناسی نقاشی کودکان - ص ۲۴۲

۳. همان - ص ۱۳

۴. همان - ص ۴۸

و یا مشاهده کنند، و چگونگی رشد طبیعی کودک در هنر و یا بررسی نقاشی‌های کودک به عنوان پنجره‌ای به دنیای اندیشه‌ها و احساس‌های کودکان، چشم‌اندازهای نوینی را در علم روان‌شناسی و هنر درمانی می‌گشاید. "روشن است که دادن پاسخی سرآپا متقاعد کننده به این پرسش که چرا کودکان نقاشی می‌کنند، کاری آسان نیست. منطقی به نظر می‌رسد اگر چنین فرض کنیم که کودکان مختلف در زمان‌های متفاوت، دلایل متنوعی برای نقاشی کردن دارند. کودکان خیلی کوچک، گاهی ممکن است صرفاً از ایجاد علامت‌های مختلف بر روی کاغذ یا آفریدن شکل‌های پذیرفتنی از لحاظ زیبایی‌شناسی، لذت ببرند. برخی دیگر و احتمالاً کودکان بزرگتر، ممکن است از آفریدن تصویرهای مرتبط با تشخیص دادن برخی موضوع‌ها، که مورد علاقه خودشان نیز هستند احساس لذت و ارضای خاطر کنند. در نظر برخی از کودکان، لذت نقاشی ممکن است در آفرینش دنیای نمادینی نهفته باشد که می‌توانند سلطه‌ای را که در دنیای واقعی در اختیار ندارند، بر آن اعمال کند." ۱

"کودکان سراسر جهان ویژگی‌های مشترک بسیاری دارند. در حقیقت آنان پیش از اینکه تحت تأثیر محیط خاص شان واقع شوند و شکل بگیرند، در برابر محرک‌های مختلف، چه طبیعی و چه مصنوعی عکس العمل‌های یکسانی نشان می‌دهند. آن‌ها می‌خندند؛ می‌گریزند؛ از دیدن و حرکت چیزهای رنگی شادمان می‌شوند؛ و به صداها و محبت آمیز حساس‌اند. در تمام کشورها، کودکان همسن در سال‌های ابتدا کودکی، به یک شکل طراحی می‌کنند. از خط خطی کردن شروع می‌کنند؛ به سمبل‌های ساده می‌رسند و تا تفسیر خاص و طبیعی پیش می‌روند. آن‌ها تمام این کارها را به طور غریزی انجام می‌دهند و این بدین معنا نیست که آن‌ها چیزهای هنری می‌آفرینند، زیرا آنچه را که به طور خود به خود به وجود می‌آورند، معمولاً به شکل نیمه خودآگاه با نوعی سادگی انجام می‌شود و تجزیه

و تحلیل را محال می‌سازد. این کار شکل ساده‌ای از ارتباط است که با حرف زدن کودک با دیگران و یا با خودش قابل مقایسه است.^{۱۹}

"کودکان معمولاً طبعی جویا و ذهنی ساده و روشن دارند. به همین سبب غالباً در حد واقعیت باقی نمی‌مانند و می‌کوشند تا ابعاد معمولی را در هم شکندند."^{۲۰}

"در نقاشی کودکان نه پرسپکتیو مطرح است، نه قانون و نه درست کار کردن، بلکه تنها سرشت جست‌وجوگرانه است که بر کار آن‌ها چیره می‌شود."^{۲۱}

"کودک به خودی خود هر روز تحت تأثیر محیطی قرار دارد که ما به عنوان معلم نمی‌توانیم آن را همیشه کنترل کنیم. تلویزیون، سینما، تابلو اعلانات، ویرین مغازه‌ها، مجله و جلد‌های آلبوم، روزنامه، طرح‌های بسته‌بندی و آگهی‌ها، همه موارد ذکر شده، ذوق در حال رشد او را شکل می‌بخشند و شخصیت فرهنگی کودک را تحت تأثیر قرار می‌دهند. آنچه که یک برنامه کیفی هنری تا اندازه‌ای می‌تواند انجام دهد یاری رساندن به کودک در انتخاب‌های مهم زندگی اوست، تا بتواند برگزینده‌تر، تمیزدهنده‌تر و حقیقتاً حساس‌تر عمل کند."^{۲۲}

"نقاشی در تمام مرحله‌های زندگی، حتی در سنین بالا می‌تواند وسیله‌ی مؤثری در جهت اعتلای انسان باشد. در مورد کودکان و برای تربیت روانی و تکامل فکری آن‌ها نقاشی ابزاری بسیار مؤثر و مفید است."^{۲۳}

نقاشی تأثیری مهم در شکل‌گیری شخصیت و رشد کودک دارد. و موجب امیدواری، اعتماد به نفس، استقلال و شکوفایی استعداد‌های نهفته کودک می‌شود، همچنین به او این امکان را می‌دهد تا ضمن بیان احساساتش به برقراری ارتباط با دیگران پردازد و جهان بینی خود را در جهت کشف ناشناخته‌ها بگستراند. بدین گونه تقویت مهارت‌های ادراکی،

۱. واکوویاک، فرانک - نقاشی برای دانش آموزان دبستانی - ص ۱۹

۲. داداش زاده، کاوه - نقاشی و نوشته‌های کودکان - ص ۲۴۶

۳. همان - ص ۲۵۱

۴. واکوویاک، فرانک - نقاشی برای دانش آموزان دبستانی - ص ۲۲

۵. داداش زاده، کاوه - نقاشی و نوشته‌های کودکان - ص ۲۴۶

فکری، عاطفی، ارتباطی و حرکتی و همچنین پایداری و ثبات روانی و رشد شخصیت کودک از طریق فرآیند آفرینش آزاد اثر هنری به وسیله نقاشی میسر می‌گردد.

"هنر نقاشی، فرصتی حسی را برای تجربه لذت بخش و کاوش افق‌های نوین به وجود می‌آورد و بر این اساس، خلاقیت و توانایی ذهنی، حسی، اجتماعی و رفتاری کودک بارور می‌شود. به عقیده دکتر بروس پری^۱ مراحل مؤثر در مسیر فعالیت ذهنی کودک در خلق اثر هنری از این قرار هستند: کنج‌کاوی، کاوش، کشف، لذت، تکرار، فراگیری، مهارت، اعتماد به نفس، عزت نفس، احساس امنیت، کاوش فراگیرتر، خلاقیت."^۲

تأثیر نقاشی در شکوفایی خلاقیت کودکان بسیار حائز اهمیت است. فعالیت خلاقانه هنری، نیاز بیلوژیکی بنیادین است و موجودیت کودک را معنی می‌بخشد و او را در درک ارزش حس زیبایی شناختی توانمند می‌سازد. از این دیدگاه؛ هنر برای هنر تلقی می‌گردد، زیرا ابزاری مهم برای خود بیانی، خودانگیختگی، خیال پردازی، بازی، آزمون و تجربه است و فضایی آزاد و باز را برای کودک فراهم می‌آورد. همچنین کودک از طریق خلق اثر هنری به ویژه نقاشی، روزه‌ای برای تخلیه هیجانات منفی سو احساسات آزادنده می‌یابد و از نمادها برای ثبت افکار، ایده‌ها و احساسات خود بهره می‌جوید. نقاشی آزاد، سلامت روانی کودک را تضمین می‌کند و از دیگر سو، مهارت‌های جسمی، عاطفی، ادراکی و ارتباطی او را تقویت کرده و به توانایی او برای رویارویی با جهان می‌افزاید. افزون بر آن، نقاشی خلاقانه نوعی خود آگاهی معنوی را برای کودک به ارمغان می‌آورد.

"با بهره‌گیری از فرآیند تفکر و اگرآ، کودکان تشویق می‌شوند تا ایده‌های

1. Bruce Perry

2. Reyner, Anna - Web Site : <http://www.artandcreativity.blogspot.com>

۳. Divergent در تفکر و اگرآ، فرد دارای تفکر خلاق است و سعی می‌کند عناصر و اجزای نامربوط را به هم متصل کند

نویسن خود را آزادانه از طریق نقاشی، تصویر نمایند و انگیزه و اشتیاق آنان برای خلق اثر هنری نیز برانگیخته می شود. وقتی کودک می آموزد که با ابهامات و وضعیت های تعریف نشده و ناشناخته به راحتی روبه رو گردد، مهارت پیچیده فکری در او توسعه می یابد و کودک یاد می گیرد که نه تنها محتمل است، بلکه پذیرفتنی است که او به صورت هم زمان ایده ها و احساسات متضاد را با هم داشته باشد. تجربه کودک در مواجهه با ایده های مبهم، و یا غیر قطعی و نامتعارف، بر قدرت خلاقانه او می افزاید.^۱

تأثیر نقاشی درمانی در درمان کودکان بیمار بسیار مورد توجه قرار گرفته است. هنر درمانی در پیوند ساختاری با اصول بنیادین وحدت روان و جسم، فرآیندی پویا برای بیان مؤثر احساسات و کمک به کودک بیمار به منظور تجربه کردن احساس پیچیدگی، آرامش درونی و تمرکز بر قوای روانی است. نقاشی پل ارتباطی طبیعی و غریزی در جهت ایجاد رابطه با کودک است. نقاشی به او این امکان را می دهد تا به صورت خود انگیخته و خالص، احساس خود را تصویر نماید. فرآیند خلق یک اثر هنری همچون نقاشی در پیوند با نظریه های علم روانکاوی، یاریگر کودکانی است که از بیماری های حاد، اختلالات روانی و تروما رنج می برند. کاربرد نقاشی در درمان، تعمیم طبیعی به کارگیری هنر درمانی در روان پزشکی است. ویژگی های بنیادین فرآیند خلاقانه که به توانمندسازی روانی کودک می انجامد، عموماً عاملی متوازن کننده را در مسیر درمان فراهم می آورد. شرکت در فعالیتی خلاقانه در محیط درمانی؛ موجب بازسازی حس امید، عزت نفس، استقلال، مهارت فردی و بروز شایستگی در کودک می شود و فرصتی مغتنم را برای بیان اطمینان بخش احساساتش به وجود می آورد.

نقاشی استعداد فردی را شکوفا می سازد و به کودک شکیبایی در راه رسیدن به هدف را می آموزد و باعث پایداری ذهنی و روانی او می شود.

در این پژوهش، برخی از مطالعات و تحقیقات انجام شده توسط دانشمندان، محققان و متخصصین در زمینه مورد بحث، ارائه شده است. پژوهش‌های صورت گرفته، نتایج شایان توجهی را به همراه دارد و آنچه در پی خواهد آمد، نوعی بازنگری گزینشی در نظریه‌های روان شناختی در زمینه‌ی نقاشی کودکان و پاره‌ای پژوهش‌ها در خصوص تأثیر نقاشی بر رشد شخصیت کودک، شکوفایی خلاقیت، درمان بیماری‌های بالینی و روانی، و پاسخ به سؤالات مطرح شده، به صورت گسترده و با نگاهی عمیق تر است.